

EUROPA DE EST – UN TABLOU VARIAT*

Kalistos WARE, Episcop de Diokleia

Speranță și anxietate – aceste cuvinte se aplică în mod egal la situația actuală a celor șapte Biserici Ortodoxe care au fost trăit sub regimuri comuniste. Cu excepția *Bisericii Georgiei*, experiența lor sub comunism a fost mai scurtă decât cea a *Bisericii Ortodoxe Ruse*: patruzeci de ani în loc de șaptezeci. Regimurile comuniste stabilite după cel de-al doilea război mondial au urmat aceleași principii generale cu cele ale Uniunii Sovietice. Biserica a fost exclusă din acțiunea socială și caritativă. În majoritatea cazurilor, au fost interzise activitățile de educație, exceptând formarea clerului. Autoritățile Bisericii au fost nevoite să susțină regimul politic: „confederații de preoți” semigvernamentale au fost formate sub egida comuniștilor, iar preoții erau nevoiți să facă un angajament de loialitate autorităților comuniste. Dar numărul creștinilor arestați și a Bisericilor închise a variat de la țară la țară.

Cele mai grele condiții au fost cele îndurate de *Biserica Albaniei*, care a primit autocefalia din partea Constantinopolului în 1937. În 1967, guvernul lui Enver Hodja a anunțat că Albania este singurul stat ateu al lumii. Toate locașurile de cult au fost închise și toată exprimarea vizibilă a credinței religioase a fost eliminată. Represiunea s-a abătut cu aceeași violență asupra ortodocșilor, catolicilor și musulmanilor. Ultimul primat al Bisericii Ortodoxe a Albaniei, Arhiepiscopul Damian, a murit în închisoare în 1963. În 1991, în timp ce religia se ridica din clandestinitate, nu supraviețuise nici un episcop ortodox și mai puțin de douăzeci de preoți ortodocși mai erau în viață, din care jumătate prea bolnavi pentru a sluji. Bisericile s-au deschis acum, și noi preoți au fost hirotoniți, o mică școală de teologie a fost înființată. În 1992, Episcopul Atanasie (Yannoulatos), un grec care a slujit ca misionar în Orientul african, a fost numit Arhiepiscop de Tirana; el s-a declarat pregătit să cedeze demnitatea sa atunci când un candidat albanez valabil se va fi găsit.

La cealaltă extremă, Biserica Ortodoxă care a păstrat cel mai bine structura sa externă sub comunism este *Biserica României*. După preluarea puterii de către comuniști în 1948, puține Biserici au fost închise. Patriarhia României a conservat Academii (Institutele) sale teologice și a fost în măsură de a continua să publice periodice bisericești și alte cărți pe scară largă. Această situație favorabilă s-a datorat, în parte, legăturilor amicale pe care Patriarhul Iustinian, în funcție între

* Traducere din cartea *L'Orthodoxie – L'Eglise des sept Conciles*, Le sel et la terre și Editions du Cerf, Paris 2002, p. 215-222.

anii 1948-1977, le-a întreținut cu noii stăpâni ai țării. Câteodată, el se identifica de-o manieră puțin surprinzătoare ideologiei marxiste, dar a fost de asemenea un păstor devotat, respectat și iubit de turma sa ortodoxă. În toată perioada comunistă, numărul clericilor în România a continuat să crească și multe Biserici noi au fost deschise. Sub inspirația patriarhului Iustinian a avut loc o renaștere monastică frapantă, bazată pe cele mai bune tradiții ale isihasmului, accentul fiind pus în mod special pe „rugăciunea lui Iisus”. Spiritul Sfântului Paisie Velicicovski este foarte viu în România de azi și există mari „stareți”, așa cum este Părintele Cleopa de la Sihăstria. În 1946, a apărut o nouă ediție a „Filocaliei”, pregătită de cel mai mare teolog român din secolul XX, Părintele Dumitru Stăniloae (1903-1993). Mult mai mult decât o simplă tradiție din limba greacă, aceasta conține introduceri și note, folosind lucrarea critică occidentală, demonstrând, de asemenea, toată finețea spiritualității ortodoxe. Filocalia românească a ajuns la cel de-al unsprezecelea volum al său în 1990. Totuși, Biserica din România a trebuit să înfrunte persecuții, mai ales în 1958, când numeroși preoți, călugări și maici au fost închisi, inclusiv Părintele Dumitru Stăniloae. În ultimii ani ai puterii sale, Ceaușescu a închis și distrus multe Biserici.

Pretul a fost greu de plătit pentru relativa toleranță de care a beneficiat Ortodoxia românească. Viața bisericească a fost atent supravegheată, sub toate aspectele, de poliția secretă și aceasta a însemnat că în momentul căderii lui Ceaușescu, în decembrie 1989, autoritatea morală a Bisericii a fost grav atinsă, din cauza colaborării unora dintre membrii ei cu regimul detestat. Patriarhul Teoctist (ales în 1986) a socotit bine să demisioneze în ianuarie 1990, dar a fost reinstalat de Sfântul Sinod în aprilie al aceluiași an. Totuși, mersul viitor al Bisericii din România va depinde în mod cert de tinerii episcopi hirotoniți după căderea comunismului, așa cum este mitropolitul Daniel (Ciobotea) al Moldovei.

Până în 1948, în România locuiau un mare număr de greco-catolici, cca un milion și jumătate de persoane. În același an însă, ca frații și surorile lor din Ucraina, au fost forțați să se reunească cu Biserica Ortodoxă. Din 1990, ei au ieșit la suprafață și încearcă să reprimească proprietățile care aparțin comunității lor și, ca în Ucraina, tensiunea și amărăciunea au fost mari.

Biserica Serbiei a cunoscut sub comunism o mai scăzută prosperitate exterioară decât Biserica României, dar ea a păstrat o mai mare independență interioară. Bisericile sunt mai puțin frecventate decât cele din România, și în anumite locuri este nevoie de preoți, dar numărul studenților la teologie care se pregătesc de preoție este mult mai mare decât cel din anii treizeci. Sunt prea puțini călugări, dar, ca în Grecia, se înregistrează o renaștere a monahismului feminin. Probleme de naționalism, uneori exploatare de autoritățile comuniste, au tulburat unitatea *Bisericii Serbiei* și în 1967, o *Biserică Ortodoxă Macedoneană* a fost înființată. Ea se consideră autocefală, dar n-a fost recunoscută de nici o altă Biserică ortodoxă.

Biserica sârbă a veacului al douăzecilea a dat martiri nenumărați. Unii dintre ei au suferit din cauza comuniștilor, dar mult mai mulți au fost cei uciși în timpul celui de-al doilea război mondial din cauza infamului stat fascist al Croației, sub conducerea ustașului Ante Pavelić, care pretindea că are binecuvântarea Bise-

ricii Catolice. În Croația și în restul Iugoslaviei, în anii războiului, din cei 21 de episcopi ortodocși, cinci au fost uciși, doi au murit din cauza relelor tratamente și torturilor, doi au murit în închisoare, alți cinci au fost închiși sau alungați din eparhiile lor; un sfert din preoții ortodocși au fost uciși și o jumătate dintre ei întemnițați. În Croația, jumătate din populația ortodoxă a pierit și mulți ortodocși au fost convertiți, cu forța și sub amenințarea armelor, la catolicismul roman. Aceste amintiri erau foarte vii în inimile sârbilor atunci când o Croație independentă s-a reînființat în 1991 și a început imediat să ia măsuri de represiune împotriva Bisericilor și a preoților ortodocși sârbi de pe teritoriul ei. Dar trebuie să se știe că ierarhia sârbă, sub conducerea venerabilului patriarh Pavle (ales în 1990), a condamnat atrocitățile comise de către invadatori, armata sârbă și milițiile sârbe, în Croația și Bosnia. „Biserica sârbă – a insistat în mod special patriarhul în mesajul său de Cincizecime, 1992 – niciodată n-a învățat pe oameni să răpească bunurile altora, să ucidă pentru a obține bunuri, ci doar de să-și apere propriile sanctuare”.

În celelalte patru Biserici ortodoxe care au fost sub dominația comunistă, relațiile cu statul au fost foarte asemănătoare cu cele petrecute în Rusia. De la venirea la putere a comuniștilor în 1944, *Biserica ortodoxă a Bulgariei* a urmat îndeaproape politica Patriarhiei Moscovei. Desigur, la începutul anilor optzeci frecventarea Bisericilor în Bulgaria era mult mai redusă decât în România și în Serbia. Mănăstirile erau părăsite încet, chiar dacă unele așezăminte monastice feminine primeau tinere candidate. După restabilirea libertății, un grup de șase episcopi bulgari au avut curajul, în iulie 1990, de a publica un gest de pocăință, cerând iertare pentru greșelile lor și pentru compromisurile pe care le-au făcut sub regimul comunist. Dar primatul Bulgariei, patriarhul Maxim (ales în 1991), n-a fost printre ei. Odată cu căderea comunismului, sperăm că forțele renașterii vor reemerge în sânul ortodoxiei bulgare.

Biserica Georgiei era până nu demult strâns dependentă de Moscova. Înființată la începutul veacului al patrulea, grație propovăduirii misionare a unei femei, Sfânta Nino, „cea întocmai cu Apostolii”, ea a fost câtva timp sub jurisdicția Patriarhiei Antiohiei, dar ea și-a cucerit autonomia în secolul al optulea și autocefalia deplină către anul 1053. Incorporată în Biserica Rusiei în 1811, ea și-a afirmat independența în 1917. Autocefalia sa a fost recunoscută oficial de Moscova în 1943 și de către Constantinopol în 1990. Din 2455 de Biserici existente în 1917, au rămas mai puțin de o sută în anii 1980. Dar, după *Glasnost*, asistăm la o modestă renaștere. În 1992, în afară de patriarhul-catholicos Elie al III-lea (ales în 1977), erau paisprezece episcopi eparhioți.

Biserica ortodoxă a Poloniei a obținut autocefalia de la Patriarhia ecumenică în 1924. În perioada interbelică, ea număra în jur de patru milioane de credincioși, dar, după modificarea frontierelor, în 1939, cei mai mulți dintre ei s-au regăsit pe teritoriu sovietic. În anii 30, ea a suferit multe suferințe din partea guvernului clerical catolic al lui Pilsudski și multe Biserici au fost închise. După preluarea puterii de către comuniști în 1948, conducătorul Bisericii ortodoxe din Polonia, mitropolitul Dionisie, a fost depus și plasat într-o reședință supravegheată, iar polonezii ortodocși au trebuit să ceară din nou autocefalia Patriarhiei Moscovei, care i-a controlat strâns până în anii '80. Biserica număra astăzi în jur de 250 de

parohii cu 325 de preoți. Toate mărturiile concordă în afirmarea faptului că Biserica ortodoxă este astăzi înfloritoare, având sprijinul unui tineret activ.

Biserica ortodoxă din Republica Cehia și Slovacia a fost strâns legată de Patriarhia Moscovei din 1946. Ea a primit autocefalia din partea Moscovei în 1951, dar aceasta n-a fost recunoscută de Constantinopol. În perioada interbelică, ea era condusă de Episcopul Gorazd, la origine un preot catolic roman, hirotonit episcop ortodox în 1921 și asasinat de germani în 1942. El a fost canonizat în 1987. Numărul credincioșilor a crescut mult în 1950, când greco-catolicii din Slovacia, în jurul a 200 000, au fost forțați să intre în Biserica ortodoxă. Dar cei mai mulți dintre ei au reintrat în Biserica greco-catolică, atunci când ea a fost restabilită în timpul *Primăverii de la Praga* în 1968. După căderea comunismului, guvernul a restituit catolicilor cea mai mare parte din edificiile de cult care erau folosite de ortodocși. Ortodoxia cehă, moravă și slovacă duce o luptă dificilă pentru a construi noi locașuri de cult.

Pentru cei mai mulți dintre creștinii ortodocși, în secolul XX comunismul a fost dușmanul. Dar este bine să ne reamintim că dușmanul nostru, departe de a fi numai în afara noastră, este deopotrivă înăuntru. Așa cum Soljenitsin l-a descoperit în lagărul unde era închis, noi nu trebuie doar să ne protejăm de răul făcut de alții, ci mai ales să-l facem să iasă din inima noastră:

„Puțin câte puțin, am descoperit că hotarul dintre bine și rău nu separă nici state, nici clase, nici partide, ci el traversează inima fiecărui om și a întregii umanități. Această frontieră este mobilă, ea oscilează în noi odată cu anii. Într-o inimă invadată de rău, ea păstrează un bastion al binelui. În cea mai bună dintre inimi, un colț de unde răul n-a fost încă deșurdat”¹.

Traducere de Pr. Dr. Ioan Valentin ISTRATI

¹ A. Soljenitsin, *Arhipelagul Gulag*, traducere G. și J. Johannet, vol. II, partea a patra, Paris, Editions du Seuil, 1974, p. 429.